

چک و مقررات حقوقی آن

سید مرتضی حسینی تهرانی

کلیات

مطابق ماده ۳۱ قانون تجارت: «چک نوشته ایست که بموجب آن صادر کننده وجوهی را که نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار میکند.» این تعریف با توجه به مشخصات و خصوصیات چک جامع و مانع بنظر نمی‌رسد زیرا:

- ۱ - چک در مقام دعوی و دفاع قابل استناد است، بنابراین طبق ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی «نوشته» نیست بلکه «سند» است.
- ۲ - چک به مجرد رؤیت و مطالبه باید پرداخت شود.
- ۳ - محل چک ممکن است پول و یا اعتبار قابل استفاده باشد، حال آنکه در ماده ۳۱ قانون تجارت فقط به ذکر «وجه» اکتفا شده است.

از این رو با توجه به مشخصات فوق الاشعار چک را میتوان به طریق زیر تعریف کرد:

«چک، سندی است که به موجب آن صادر کننده به محال علیه دستور میدهد وجوه یا اعتباری را که در نزد او دارد کلاً یا بعضاً مسترد سازد، یا به محال له و یا قائم مقام قانونی وی پردازد.»

چک در اروپا به سال ۱۳۷۴ میلادی در «پیز»^۱ و بعد در «پراتو»^۲ از شهرهای

ایتالیا معمول بوده است و آنگاه در قرن هفدهم مسیحی در انگلستان و سپس در کانادا و اتازونی (قرن نوزدهم) و از سال ۱۸۳۵ میلادی در فرانسه رواج پیدا میکند و بموجب قانون مورخ ۱۴ ژوئن ۱۸۶۵ مسیحی نیز مقررات چک وارد حقوق این کشور میشود .

در تاریخ برامکه نوشته قرن پنجم هجری قمری ، چک به مفهوم برات ، قباله و حواله آمده است . ناصر خسرو نیز که در اواخر قرن چهارم و تقریباً تمام مدت قرن پنجم (۳۹۴ تا ۴۸۱) هجری قمری میزیسته چک را به مفهوم اسروری در سفرنامه خود استعمال کرده است و میگوید : « حال بازار آنجا چنان بودی که آنکس را چیزی بودی ، به صراف دادی و از صراف قسط بستدی ، و هر چه بایستی بخریدی بهای آن را به صراف حواله (چک) کردی و چندانکه در آن شهر بودی بیرون از خط صراف چیزی ندادی . »

باری همانطور که گفته اند چک کلمه ای فارسی است و صرافان ایران نخستین صادر کنندگان چک در دنیا بوده اند . در سال ۱۳۱۱ شمسی ، پس از تصویب قانون تجارت (مواد ۳۱۰ الی ۳۱۷) مقررات چک در ایران صورت قانونی بیخود گرفت و در قانون جزا علیه اشخاصیکه چک بی محل صادر میکردند ، مجازاتهایی پیش بینی گردید . بر اثر اشکالات و سؤاستفاده ها و اختلالاتی که در نقل و انتقال این سند بروز کرد ، در سالهای ۱۳۰۳ و ۱۳۳۷ و ۱۳۴۴ و ۱۳۵۵ بموجب قوانین مصوبه تغییرات زیادی در مقررات چک داده شد . طبق مقررات بین المللی کنفرانس ژنو مصوب ۱۹۳۱ میلادی ، چک بصورت سند بانکی درآمد . این مقررات اصولاً شبیه مقررات مربوط به برات است ، اما در موارد زیر چک از برات مشخص و متمایز میشود .

۱ - چون چک سند به رؤیت است یعنی به مجرد مطالبه باید پرداخت شود بنابراین مانند برات ، وسیله تحصیل اعتبار نیست ، در نتیجه صادر کننده چک هنگام صدور آن باید وجه کافی یا اعتبار لازم نزد محال علیه داشته باشد .

۲ - صدور برات رأساً عمل تجاری است ، حال آنکه اگر چک بین تجار مبادله شود عمل تجاری است و در صورتیکه بین اشخاص عادی مبادله شود ، معامله تجاری محسوب نمیشود .

۳ - در حال حاضر محال علیه چک عموماً بانکها میباشند ، ولی برات را به عهده هر بدهکاری میتوان صادر کرد .

هر چند چک طبق مقررات کشور ما (ماده ۲۸۷ قانون مدنی) سند لازم الاجراء نمی باشد ، ولی چون به موجب قانون تجارت (ماده ۳۱۰ و مواد بعد) نوشتن چک دارای تشریفات خاصی است و علاوه بر آن نظر به اینکه بر اساس قانون مصوب ۱۳۵۵ مبلغ چکهای را که به عهده بانکهای مجاز ایران صادر میشود میتوان از طریق اجرای ثبت و بدون مراجعه به محاکم دادگستری وصول کرد ، بنابراین میتوان نتیجه گرفت که چک یک نوع سند لازم الاجراء است .

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۰۵

از نظر اقتصادی چک دارای اهمیت زیادی است ، زیرا سند مزبور همانطوریکه قبلاً اشاره شد دارای محل معتبر و متکی به اعتبار صادرکننده و در صورت فقد اعتبار مشمول مجازاتهای مقرر در قانون جزا است و بهمین جهت عامل موثری در سرعت دادوستد و جلوگیری از افزایش حجم پول و بالاخره مانع ایجاد تورم در بازارهای داخلی و بین‌المللی است . این خصوصیات و مشخصات موجب اجباری شدن مبادله چک در بسیاری از معاملات شده است ، مثلاً در فرایند بهای معاملات اموال منقول و همچنین خدمات که از مبلغ معینی تجاوز کند ، باید منحصراً بوسیله چک انجام پذیرد .

آگاهی به طرز کار و استفاده از این سند مستلزم شناسائی قواعد و مقررات حاکم بر :
 ۱ - انواع چک ، ۲ - شرایط صدور ، ۳ - نحوه انتقال و ظهرنویسی ، ۴ - پرداخت ، ۵ - رسیدگی به اختلافات ناشی از سند مذکور ، ۶ - گم شدن آن است .

۱

انواع چک

چک انواع متعددی دارد که مشخصات و معیارات آنها بشرح زیر است .

۱-۱- چک بسته

این سند با ترسیم دو خط موازی (عموماً مورب) در روی آن مشخص میشود و وجه آنرا فقط بانکها یا کارگزاران بورس یا مشتری بانک محال علیه میتوانند دریافت کنند . بنابراین محال له همیشه به وصول مبلغ چک ، ولو اینکه سند مزبور مفقود یا گم شده باشد ، اطمینان دارد زیرا محال علیه با توجه به مشخصات و خصوصیات چک ، محال را میتواند شناسائی کند .

۱-۲- چک تأیید شده

چکی است که بانک محال علیه موجودی آنرا در روی سند تأیید و امضاء میکند بنابراین دارنده چک مطمئن به وصول مبلغ آن است بشرطیکه وجه چک در مواعید ۱۵ یا ۴۵ روز مذکور در ماده ۳۱۵ تجارت مطالبه شده باشد .

۱-۳- چک در گردش

این نوع چک سندی است که در تمام شعب بانک در داخل یا نمایندگان آن در خارج از کشور قابل وصول است . چک در گردش که چک مسافرتی هم نامیده میشود بوسیله بانک صادر میگردد و در متن چک ، بانک صادرکننده به شعب بانک و یا نمایندگان خود

در داخل و خارج از کشور دستور میدهد که مبلغ چک را با اعتبار بانک در وجه شخص معین یا به حواله کرد او بپردازد. علیهذا بانک با صدور چک پرداخت آن را تعهد و تضمین میکند و از این جهت این نوع چک با چک تضمین شده قابل مقایسه است. دارنده چک در گردش یا چک مسافرتی باید امضای خود را در حضور بانک پرداخت کننده در ذیل چک قید نماید تا این بانک بتواند این امضاء را با امضای اول که در موقع دریافت چک بر روی سند نوشته شده است مطابقت کند و در صورت تأیید آنها مبلغ چک را بپردازد.

۱-۴ - چک تضمین شده

مشخصات و سمیئات چک تضمین شده ضمن مواد قانون چکها مصوب ۲۲ تیر ماه ۱۳۳۷ هجری شمسی بشرح زیر ذکر شده است.

ماده ۱ - به بانک ملی اجازه داده میشود به تقاضای مشتریان چکهای تضمین شده که پرداخت وجه آنها از طرف بانک تعهد شده باشد در دسترس صاحبان حساب بگذارد.

ماده ۲ - صادرکننده و پشت نویسان حق ندارند پرداخت وجه چک تضمین شده را منع کنند یا تقاضای مسدود کردن آن را بنمایند.

ماده ۳ - فوت، حجر، ورشکستگی صادرکننده چک تضمین شده خللی به حقوق دارنده چک وارد نخواهد ساخت. طلب کاران صادرکننده نیز حق توقیف وجه این نوع چک را در صورتیکه برفع دیگری صادر یا پشت نویسی شده باشد نخواهند داشت.

ماده ۴ - سایر بانکها حق ندارند چکهائی به ترتیب مذکور در ماده یک به جریان بگذارند.

الف - تعریف چک تضمین شده

با توجه به مشخصات فوق الذکر چک تضمین شده را میتوان به طریق زیر تعریف کرد:

« چک تضمین شده چکی است که به تقاضای صاحب حساب منحصرأ از طرف بانک ملی و به تعهد و تضمین آن، در وجه شخص معین و یا به حواله کرد و یا در وجه حامل صادر و در تمام شعب بانکها قابل وصول میباشد. »

بنا به تعریف فوق الاشعار پس از صدور چک، وجه آن از اموال صاحب حساب خارج و در اختیار دارنده چک قرار میگیرد. علیهذا فوت، حجر، ورشکستگی صاحب حساب موثر در حقوق دارنده چک نیست و بعلاوه طلبکاران صاحب حساب این چک، حق توقیف آن را - چنانچه به سود دیگری پشت نویسی شده باشد - نخواهند داشت.

ب - ماهیت چک تضمین شده

ماهیت یا عبارت دیگر خصوصیات و مشخصات حقوقی چک تضمین شده، به شرح زیر مورد اختلاف قضات و صاحب نظران حقوق است:

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۰۷

ب - ۱ - جمعی معتقدند که : چک تضمین شده ، مانند چک عادی است زیرا مقررات آن مانند چک مزبور است و بعلاوه صدور آن مانند چک معمولی منوط به داشتن محل در نزد بانک میباشد و به همین جهت به مجرد ارائه آن به بانک باید پرداخت شود . این دلیل کافی بنظر نمیرسد ، چون امضای صاحب حساب در ذیل چک تضمین شده لازم نیست و از طرفی نظر به اینکه پرداخت آن نوع چک از طرف بانک تعهد شده است ، برگشت آن غیر ممکن است و نیز حجر و ورشکستگی صاحب حساب (صادرکننده چک) مانع پرداخت چک به دارنده آن نمی باشد و بالاخره در صورتیکه چک تضمین شده بنام دیگری ظهرنویسی شده باشد بهیچ عنوان قابل بازداشت نیست .

ب - ۲ - جمعی دیگر معتقدند : چک تضمین شده یک نوع ضمانتنامه است که از طرف بانک به مشتریان داده شده است و صادرکننده آن همان مشتری بانک است (نه خود بانک) ماده اول قانون چکهای تضمین شده مصوب سال ۱۳۲۷ نیز بین همین نظر است . اما این معنی هم قابل قبول به نظر نمیرسد ، زیرا در موارد زیر بین چک تضمین شده و ضمانتنامه بانکی اختلافات اساسی دیده میشود .

اولاً - گرچه هر دو مندرجه به درخواست مشتری از طرف بانک صادر میشود ، اما ضمانتنامه بانکی در موارد خاص و بدون آنکه معادل مبلغ آن قبلاً از حساب تقاضا کننده مسدود شود ، از طرف بانک صادر میشود ، در صورتیکه صدور چک تضمین شده از طرف بانک ، موقوف به مسدود کردن مبلغی ، معادل مبلغ چک تضمین شده ، از حساب مشتری میباشد .

ثانیاً - چک تضمین شده ، عسلاً کار اسکناس را در معاملات جاری انجام میدهد ، حال آنکه ضمانتنامه بانکی این خصوصیت را ندارد .

ثالثاً - ضمانتنامه بانکی بنام شخص معین و برای مدت محدود صادر میشود ، ولی چک تضمین شده برای استفاده عموم و به مدت نامحدود صادر میگردد .

رابعاً - چک تضمین شده برخلاف ضمانتنامه بانکی جنبه مثلی دارد ، نه عینی .

ب - ۳ - گروهی از دانشمندان و قضات نیز چک تضمین شده را به دلائل زیر یک نوع

اسکناس تلقی کرده اند :

اولاً - چک تضمین شده مثل اسکناس ثمن معامله قرار میگیرد و برای مدت نامحدود

و منحصرآ از طرف بانک ملی صادر میشود .

ثانیاً - چک تضمین شده مانند اسکناس دارای پشتوانه می باشد که همان اعتبار بانک ملی

یا بعبارت دیگر اعتماد عامه است . اما مخالفان این نظر مدعی هستند که چک تضمین

شده ، مثل اسکناس دارای پشتوانه نیست و امضای مقامات رسمی دولتی در ذیل آن دیده

نمیشود ، وانگهی تعداد چکهای تضمین شده بعکس اسکناس قانوناً محدود نمی باشد و منوط

به درخواست مشتری نیست . ولی این دلائل را به جهات زیر رد کرده اند :

چک تضمین شده دارای پشتوانه است و میزان آن ، همان سپرده‌های مشتریان میباشد که در حسابهای جاری بانک تودیع شده است و ذیل چک مزبور هم ممضی باسضای صاحب منصبان بانک در حدود صلاحیت آنان است (طبق مقررات ماده ۲۸۷ قانون مدنی) بنابراین امضاء کنندگان چک تضمین شده مانند اسکناس از مقامات رسمی دولت هستند ، ضمناً باید توجه داشت که به عکس نظر مخالفان تعداد چکهای تضمین شده و اسکناس هیچکدام نامحدود نمیباشد ، زیرا تعداد چکهای تضمین شده در حدود سپرده‌ها و وثائقی است که در بانک موجود است ، کما اینکه انتشار اسکناس و تعداد آن منوط به میزان تقاضای بانک مرکزی از هیئت نظارت اندوخته اسکناس و تحویل پشتوانه قانونی به هیئت مزبور میباشد . بالاخره نظر مخالفین در این باب که قبول چک تضمین شده از طرف اشخاص ثالث الزم آور نیست دلیل قاطعی به نظر نمیرسد ، زیرا چون پرداخت چک تضمین شده مانند اسکناس از طرف بانک تعهد شده است ، بنابراین چک تضمین شده عموماً از طرف اشخاص ثالث قبول میشود .

با توجه به جهات و دلائل بالا بموجب رأی شماره ۷۴ مورخ ۱۳۰۶/۱۰/۲۷ هیئت‌عمومی دیوانعالی کشور چک تضمین شده از مصادیق اسکناس به شمار آمده و بنابراین جعل آن مانند اسکناس مشمول بند (ه) از ماده ۹۸ قانون کیفر عمومی (سابق) دانسته شده است .

بطور خلاصه چک معمولی ، چک بسته ، چک تأیید شده ، چک در گردش و چک تضمین شده منحصرأ عهده یکی از بانکها کشیده میشود ، تا برای پرداخت مبلغی که در بانک به حساب صادرکننده منظور گردیده است بکار رود مبلغ این چکها از طرف بانک محال‌علیه تعهد و ضمانت میشود و علاوه براین بطوریکه خواهیم دید چکهای مزبور طبق مقررات « قانون چک بی‌محل » لازم‌الاجراء است . حال آنکه چک معمولی و یا چک عادی ممکن است وسیله نوشته عادی به عهده اشخاص صادر شود (ماده ۱۱ قانون تجارت) و بنابراین لازم‌الاجراء نمیباشد .

۲

شرائط صدور چک

۱-۲- شرایط صوری صدور چک

چک باید بر روی فرم خاص و با ذکر مطالب پیش‌بینی شده از طرف مقنن نوشته شود .

یکیک خصوصیات این سند ذیلا مورد بحث قرار میگیرد :

الف - شکل چک

بنا به مفاد ماده ۳۱ قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱ ، چک ممکن است بوسیله نوشته عادی تحقق پیدا کند ، ولی در حال حاضر در قسمت اعظم کشورها سند مورد بحث روی برگ خاص حاوی مندرجات پیش بینی شده در قانون نوشته میشود . این ورقه که دارای ته برگ است از طرف بانک محال علیه قبلا تهیه و در اختیار صاحبان حساب گذاشته میشود . بعداوه همانطور که خواهیم دید ، فقط این قبیل چکها که به عهده بانکهای مجاز صادر میشوند ، در صورت برگشت لازم الاجراست و صادرکننده آن قابل تعقیب جزائی نیز میباشد .

ب - تاریخ صدور چک

ذکر تاریخ در روی چک دارای اهمیت زیادی است زیرا با توجه به تاریخ چک میتوان تشخیص داد که صادرکننده در آن تاریخ اهلیت داشته یا آنکه صغیر مجنون یا ورثمکسته بوده است . از طرفی طبق ماده ۱۰۵ قانون تجارت اگر مبلغ چک باید در همان مکانی که صادر شده است ، تأدیه گردد ، دارنده چک میبایست ظرف پانزده روز از تاریخ صدور ، وجه آنرا مطالبه کند و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد باید ظرف ۴۰ روز از تاریخ صدور ، وجه چک مطالبه شود . چنانچه دارنده چک ظرف مواعد مذکور در این ماده وجه آن را مطالبه نکند دیگر دعوی او علیه ظهرنویس مسموع نخواهد بود ، و اگر وجه چک به سببی که مربوط به محال علیه است از بین برود دعوی علیه صادرکننده نیز مسموع نخواهد بود .

همچنین بموجب ماده ۱۰۱ « قانون صدور چک » مصوب ۱۳۵۵ ، در صورتیکه دارنده چک تا ششماه از تاریخ صدور چک برای وصول آن به بانک مراجعه نکند ، یا ظرف ششماه از تاریخ صدور برگ گواهی عدم پرداخت ، شکایت ننماید ، حق شکایت کیفری نخواهد داشت تاریخ چک از لحاظ موجود بودن محل نیز باید مورد توجه قرار گیرد ، زیرا بموجب ماده ۲ قانون سابق الذکر ، صادرکننده چک باید در تاریخ صدور ، معادل مبلغ چک ، در بانک « محال علیه محل » وجه نقد یا اعتبار قابل استفاده داشته باشد . نکته دیگر آنکه عدم ذکر تاریخ در روی چک آن را از شمول مقررات خارج میکند . چنانکه دیده میشود ، تاریخ چک چه از لحاظ نوع سند و اهلیت صادرکننده و چه از نظر موجود بودن محل و مطالبه وجه سند واجد اهمیت خاصی است .

تأخر تاریخ چک از زمان ارائه چک آن را از صورت چک خارج نمیکند ، بدین معنی که مستنبت از مندرجات ماده ۳۱۳ قانون تجارت که میگوید : چک باید به محض ارائه کارسازی شود ، اینست که محال علیه پس از رویت مکلف است بلافاصله وجه چک را

تأدیه کند ولو آنکه تاریخ چک مؤخر بر تاریخ تحریر یا ارائه چک باشد. هیئت‌عمومی دیوانعالی کشور نیز به موجب آراء شماره ۲۶۱۴ مورخ ۱۳۲۷/۱۰/۱۸ و شماره ۳۲۷۷ مورخ ۱۳۳۰/۸/۷ هجری به اکثریت آراء چنین اوراقی را چک دانسته و مشمول مقررات قانون چک تلقی کرده است^۱. بانکها عموماً از پرداخت این قبیل چکها خودداری میکنند و صاحب چک را راهنمایی میکنند که با مراجعه به صادرکننده چک، تاریخ را تصحیح کند. نیز باید دانست که به موجب بند ۵ از ماده ۱۲ قانون صدور چک مصوب تیرماه ۱۳۵۵ صادرکننده چک از نظر متنب قابل تعقیب کیفری نیست.

ج - ذکر کلمه چک در روی سند

در قانون متحدالشکل ژنو و قوانین کشورهای دیگر که به قانون مزبور ملحق شده‌اند، قید کلمه چک در سند الزامی است و تخلف از این امر موجب بطلان سند میشود. در قانون تجارت ایران این الزام دیده نمیشود، لکن اگر کلمه چک ذکر نشود سند مزبور حواله محسوب میشود. در عین حال در ایران با ذکر جمله «به موجب این چک مبلغ... ریال پردازید» کلمه چک عملاً بر روی تمام اوراق صادره وجود دارد.

د - دستور پرداخت مبلغ چک

دستور پرداخت مبلغ چک باید بدون قید و شرط باشد و الا با توجه به عمومیات و اطلاعات مقررات ساده ۳۱ قانون تجارت و به صراحت مندرجات قسمت اخیر ماده ۲ «قانون صدور چک» اگر شرطی راجع به پرداخت ذکر شده باشد، کان‌لم‌یکن و بلااثر بوده و پرداخت‌کننده مجاز است بدون توجه به شرط موصوف، مبلغ چک را به محال له پرداخت کند. ضمناً طبق مقررات بند ۲ ماده ۱۲ «قانون صدور چک» مصوب ۱۳۵۵ صادرکننده‌ای که در متن چک وصول وجه آن را منوط به تحقق شرطی کرده باشد، قابل تعقیب جزائی نمیشود.

ه - مبلغ چک

عدم ذکر مبلغ در روی چک آن را از صورت سند خارج میسازد. قانون تجارت رجوع به اینکه مبلغ چک باید به حروف یا به رقم نوشته شود، ساکت است، بنابراین طبق این ماده مبلغ چک را به حروف یا رقم، یا به هر دوی آنها میتوان نوشت اما عملاً بر روی اوراق چک، که از طرف بانکها تهیه و در دسترس مشتریان نهاد میشوند، جای مبلغ چک به حروف و رقم باز گذاشته شده است و صندوق دار بانک، قبل از اطمینان باینکه مبلغ به حروف و رقم در

۱- احکام تفصیلی هیئت‌های دیوانعالی کشور از سال ۱۳۱۱ تا سال ۱۳۳۶ تألیف احمد متین،

۲- بند ۵ از ماده ۱۲ قانون صدور چک - «در صورتیکه... تاریخ واقعی صدور چک مقدم بر تاریخ مندرج در متن چک باشد، صادرکننده قابل تعقیب کیفری نیست.»

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۱۱

روی چک آمده و پیش از تطبیق آنها با یکدیگر از پرداخت وجه سند خودداری میکنند .

و - ذکر نام محال علیه در روی چک

ذکر نام پرداخت کننده یا محال علیه در روی چک به موجب ماده ۳۱۰ قانون تجارت الزامی است . پرداخت کننده چک با توجه به اطلاعات مقررات مواد ۳۱۰ و ۳۱۲ قانون تجارت ممکن است شخص عادی و یا شخص حقوقی باشد .

چنانکه قبلاً گفته شد در ایران چکها بلا استثناء عهده بانکهای مجاز صادر میشود و فقط چکهای لازم الاجراء که عهده بانکهای مجاز کشیده شده باشد قابل تعقیب کیفری است .

ز - ذکر نام معیل

بانکها مکلفند در روی هر برگ چک نام و نام خانوادگی صاحب حساب را قید کنند (ماده ۵ قانون صدور چک) .

ح - مکان صدور چک

همانطور که راجع به تاریخ صدور گشیم مکان صدور چک نیز از نظر مهلت مطالبه چک حائز اهمیت است . به این معنی که اگر مبلغ چک در همان مکان که صادر شده باید پرداخت شود ظرف پانزده روز و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد در ظرف چهل و پنج روز از تاریخ صدور چک باید مطالبه شود . مهلت چکهائی که در خارج کشور صادر گردیده و باید در ایران پرداخته شود ، چهار ماه از تاریخ صدور است . اگر دارنده چک ظرف مواعد فوق الذکر پرداخت وجه آن را مطالبه نکند ، دیگر دعوی او علیه ظهرنویس مسموع نخواهد بود و همچنین اگر وجه چک به سببی که مربوط به محال علیه است از بین برود (مثلاً اگر بانک محال علیه ورشکست شود) دعوی دارنده چک علیه صادر کننده نیز در محاکمه مسموع نیست (مواد ۳۱۵ و ۳۱۶ قانون تجارت) . اگر مکان چک در سند ذکر شده باشد ، طبق عرف و عادت تجاری اقامتگاه دائمی صادر کننده چک ، مکان صدور چک محسوب میشود و محکمه صلاحیتدار برای رسیدگی به اختلافات طرفین دعوی محل اقامت بدکار یا محل تنظیم سند است (مواد ۲۱ و ۲۲ قانون آئین دادرسی) .

منظور از امضای صادر کننده ، نوشتن هر عبارتی است که مثبت صدور چک از طرف صاحب حساب باشد . عبارت مزبور ممکن است شامل نام و نام خانوادگی و یا پاراف تنها باشد . به موجب قانون تجارت ایران (ماده ۳۱۱) چک باید به امضای صادر کننده برسد . بنابراین طبق مقررات مزبور ، چک با مهر تنها معتبر نیست ولی به نظر میرسد که اثر انگشت صادر کننده مقصود مقنن را که اطمینان از صدور چک از طرف صاحب حساب است تأمین کند ، زیرا با وسائلی که امروزه در دست است تشخیص اثر انگشت و در نتیجه ، هویت صادر کننده به سهولت میسر است .

تخلف از رعایت شرایط صوری چک یکسان نیست، در بعضی موارد این تخلف با فرض قانونی یا عرف تجارتي ترمیم و اصلاح میشود. مثلاً همانطوریکه گفته شد چنانچه محل صدور چک در سند ذکر نشود، فرض آنست که چک مزبور در محل اقامت صادرکننده چک صادر شده و یا اگر محل پرداخت چک در سند معلوم نباشد فرض آنست که چک باید در محل اقامت بدهکار پرداخت شود. همچنین در صورتیکه کلمه چک در سند دیده نشود، سند مزبور بمنزله حواله است که اختلافات حاصله از آن، تابع مقررات قانون مدنی است. ولی هر گاه چک امضاء نداشته باشد، چنین سندی وجود خارجی ندارد و در محاکم دادگستری یا سایر مراجع صالحه قابل استناد نیست.

۲-۲- شرایط اختیاری چک

ذکر قیود و شرائطی که در بالا گفته شد در چک الزامی است، لکن شرائط دیگری نیز هست که قید آن در چک اختیاری است بشرح زیر:

الف - مکان پرداخت چک

مکان پرداخت چک اقامتگاه شخص محال علیه است، اما صادرکننده چک یا محال علیه میتواند با توافق محال له، اقامتگاه شخصی ثالثی را برای پرداخت وجه سند تعیین کنند (مثلاً چکهای در گردش) لکن شخص ثالث باید یکی از بانکهای مجاز کشور باشد والا مشمول مقررات اسناد لازم الاجراء، و در صورت عدم پرداخت وجه چک، مشمول مقررات جرائی نخواهد بود. در هر حال اگر شخص ثالث بانک مجاز کشور نباشد، حامل چک در صورت عدم پرداخت چک میتواند از طریق محاکم صالحه طبق مقررات مواد ۲۹۳ و ۳۱۵ قانون تجارت و سایر مواد مربوطه طلب خود را وصول کند.

ب - صادرکننده چک حق دارد سند را در وجه حامل، به حواله کرد شخص معین، یا منحصرأ باسم شخص معین صادر کند. چنانچه چک باسم شخص معین صادر شده و عبارت دیگر پس از ذکر اسم محتال عبارت «یا به حواله کرد» در روی چک خط خورده باشد، وجه چنین سندی به موجب مقررات مربوط به سند عادی پرداخت میشود، باین معنی که پرداخت وجه چک به دیگری قانونی نیست، مگر از طریق وکالت طبق مقررات قانون مدنی.

ج - صادرکننده میتواند در روی چک قید کند که مبلغ چک به ارز خارجی پرداخت شود. قید عبارت مزبور در روی چک چنانچه مخالف مقررات ارزی کشور نباشد، بلا مانع است.

د - در چکهای بسته، محال علیه باید چک را به یکی از بانکهای مجاز بپردازد و در صورتیکه خود بانک محال علیه نباشد مبلغ چک در صورتی که حامل چک کارسازی میشود که نامبرده مشتری بانک باشد.

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۱۳

شروط مذکور در بندهای « الف - ج - د » در قوانین ایران دیده نمیشود ، اما در قوانین خارج به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است . با اینهمه ذکر شروط مزبور بر روی چک ، چون مخالف مقتضای عقد نیست ، مطابق اصل آزادی اراده و اطلاق و عموم « المؤمنون عند شروطهم » مجاز است .

۲-۳- شرایط اساسی صحت صدور چک

چون چک مسبوق به معامله قبلی و مثبت آنست ، بنابراین شرایط اساسی صحت صدور چک ، همان شرائطی است که در فصل دوم قانون مدنی (ماده ۱۹۰ و مواد بعد آن) در باره عقود و ایقاعات و بطور کلی معاملات ذکر شده است ، از قبیل : قصد طرفین و رضای آنان ، جهت مشروع معامله ، اهلیت طرفین و غیره . در اینجا ما فقط بذکر شرائط مجال علیه و محل چک و همچنین ظهرویسان که در قانون تجارت و قانون صدور چک دارای خصوصیات و تیزات خاصی میباشند ، اکتفا میکنیم .

الف - مجال علیه

به موجب قانون تجارت ، مجال علیه ممکن است بانک ، موسسات عمومی و خصوصی ، یا شخص عادی باشد ، ولی فقط چکهایی در حکم اسناد لازم الاجراء محسوب میشود و یا در صورت خالی از وجه بودن قابل تعقیب کیفری است که به موجب مواد ۱ و ۶ قانون صدور چک ، سرخ ۱۹ مرداد ۱۳۵۵ به عهده بانکهای مجاز کشور صادر شده باشد . بنابراین اگر چکی عهده شخصی غیر از بانکهای مجاز کشیده شده باشد و مجال علیه بعملی از پرداخت وجه آن استنکاف کند ، دارنده چنین چکی ، فقط با رعایت مقررات ماده ۳۱۵ قانون تجارت و تشریفات راجع به اعتراض از طریق تنظیم دادخواست و مراجعه به محاکم صالحه میتواند به حق خود برسد .

ب - محل چک

برات در موقع صدور لازم نیست یا محل باشد ولی محل چک باستناد ماده ۳۱۰ قانون تجارت ، در موقع صدور و یا در موقع مطالبه باید موجود باشد علیهذا :

ب - ۱ - محل چک که مبین طلب صادرکننده آن از مجال علیه است نباید مؤجل یا مشروط باشد .

ب - ۲ - موجودی محل مزبور باید اولاً مساوی مبلغ چک باشد ، و علاوه بر این موجودی مزبور ممکن الوصول باشد ، یعنی مثلاً بدیهکار یا مجال علیه ورشکست نشده و یا آنکه محل چک از طرف مقامات صالحه بازداشت نگردیده ، یا بوسیله صادرکننده مسدود

۱- خواهیم دید که دارنده چک میتواند از موجودی فعلی ولو آنکه کسر داشته باشد استفاده کند و نسبت به بقیه طلب خود به محاکم صالحه مراجعه نماید .

نشده باشد .

ب - ۳ - لازم است محل چک ، وجه نقد یا اعتبار قطعی غیرقابل برگشت باشد ، بنابراین اگر محال علیه یک یا دو دفعه حسب تعارف یا شناسائی ، چکهای صادر کننده را پرداخت کرده باشد ، این عمل دلیل یا اماره اعتبار نمیباشد و محال علیه میتواند از پرداخت سایر چکهای صادر خودداری کند .

ب - ۴ - اوراق بهادار یا اسناد تجارتي که محال علیه ، به وکالت از طرف صادر کننده چک بفروش رسانیده و یا به منظور فروش تفزیل و یا قبول کرده است ، محل چک محسوب میشود . علیهذا اوراق بهاداری که از طرف صادر کننده نزد بانک تودیع شده یا چکهائی که به بانک برای وصول آنها وکالت داده شده و هنوز وصول نگردیده و یا براتهاییکه از طرف محال علیه قبول نشده باشد ، محل چک محسوب نمیشوند .

ب - ۵ - وجوهیکه به طرق فوق الذکر تحویل بانک میشود باید فوراً بحساب مناری صاحب حساب منظور گردد ، بنابراین اگر بانک در منظور نمودن وجوه مورد نظر به حساب صادر کننده غفلت کند و بهمین علت چک صادره برگشت داده شود ، بانک مسئول خسرات وارده به صادر کننده چک خواهد بود .

ب - ۶ - در صورتیکه حساب جاری صادر کننده چک ، موجودی را معادل چک نشان دهد ، بانک محال علیه به عذر اینکه یا در نظر گرفتن بدهی های صادر کننده (کار مزد و غیره) که هنوز به حساب جاری وی برده نشده نمیتواند صادر کننده چک را مدیون قلمداد کند و از پرداخت چک خودداری نماید .

ب - ۷ - اگر محال علیه بانک باشد ، صادر کننده وقتی میتواند از وجوه یا حساب جاری خود برداشت کند که از دسته چکهائی که بانک در اختیار او نهاده و شماره حساب مذکور در روی آن قید شده است ، استفاده کند . هر گاه دسته چک مفتوح شود و دیگری آن را استفاده کند و بانک وجه چک گم شده را بپردازد مسئولیتی نخواهد داشت .

۳

انتقال و ظهر نویسی چک

۱-۳- انتقال چک بطور کلی

تحقیق انتقال این قبیل اسناد حسب نوع آن فرق میکند : در مورد چک در وجه حامل یا چکی که اسم ذینفع در آن قید نشده است انتقال از طریق دادوستد و بدون امضای ناقل در پشت چک ، تحقق مییابد و بهمین جهت ناقل در پرداخت وجه آن مسئولیت تضامنی ندارد .

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۱۵

بدیهی است که اگر دارنده چک در موقع انتقال چک را ظهرنویسی کند، با صادرکننده و پرداخت کننده و سایر ظهرنویسان چک متضامناً مسئول پرداخت وجه چک می باشد ولی چک مذکور ماهیت و طبیعت خود را تغییر نداده و کماکان چک در وجه حامل نامیده می شود. چنانچه سند در وجه شخص معین یا بدون قید عبارت « به حواله کرد » در متن سند صادر شود، چک موصوف، چک در وجه شخص معین و یا به حواله کرد شخص معین نامیده می شود و از طریق ظهرنویسی منتقل می گردد. ظهرنویسی ممکن است حاکی از ضمانت در چک باشد. احکام این نوع ظهرنویسی در فصل برات به تفصیل گفته می شود. و چون چک به رؤیت پرداخت می شود، موارد استعمال ظهرنویسی در چک به عنوان ضمانت در ایران بسیار محدود است و منحصر به چک تضمین شده است که خصوصیات آن قبلاً ذکر شد، در اینجا نیز بهمین مختصر اکتفا می شود.

اگر چک فقط به شخص معین قابل پرداخت باشد و عبارت « به حواله کرد » در متن سند خط خورده باشد این چک را چک در وجه شخص معین بدون حواله کرد می نامند و انتقال آن به وسیله ظهرنویسی ممنوع است. انتقال این قبیل اسناد فقط از طریق انتقال طلب، طبق مقررات قانون مدنی و آئین دادرسی مدنی واقع می شود و در نتیجه ذینفع در موقع اختلاف و اقامه دعوی علیه طرف معامله نمی تواند از تسهیلات دادرسی اختصاری استفاده کند، یا به عده تأثیر ایرادات استناد نماید.

۳-۲ - شرایط صوری ظهرنویسی

منظور محتوای ظهرنویسی است که با امضای ظهرنویسی در سند (ماده ۱۲ قانون تجارت) یا ورقه نلصق به آن تحقق پیدا می کند. گرچه مفهوم مندرجات ماده ۲۴۵، ظاهراً مشعر بر ظهرنویسی در پشت سند است، ولی با توجه به اینکه ظهرنویسی ترجمه لغت « آندوسمان » فرانسوی است و با توجه باینکه ظهرنویسی در روی چک صریحاً از طرف مقنن منع نشده است می توان نتیجه گرفت که ظهرنویسی در وجه حامل یا ظهرنویسی در وجه شخص معین یا به حواله کرد شخص معین در روی سند همانطوریکه در قوانین خارج معمول است، بلامانع است. اما اگر ظهرنویسی به صورت سفید امضاء باشد باید حتماً در پشت سند قید شود، زیرا امضای تنها در روی سند ملهم امضای متعهد یا ضامن چک می باشد.

ظهر نویسی مقید و مشروط، در روابط متعاملین و همچنین نسبت به سایر ظهرنویسان بلا اثر است. (قسمت اخیر ماده ۲ قانون صدور چک) و در هر حال از نظر کیفری چنین چکی قابل تعقیب نیست (بند ۲ ماده ۱۲ قانون صدور چک بی محل) ولی در روابط بین صادرکننده چک و مشروط له، شرط مزبور مؤثر است و ذینفع می تواند طبق مقررات قانون مدنی

۱- ماده ۲۴۵ قانون تجارت: « انتقال برات بوسیله ظهرنویسی بعمل می آید » مقررات این ماده بموجب قسمت دوم قانون ۳۱۰ تجارت شامل چک خواهد بود.

متخلف را از طریق محاکم عمومی به منظور احقاق حق خود تعقیب کند .
 ظهر نویسی با ذکر عبارت : « بدون حواله کرد » ، « بدون ضمانت » ، « بدون اعتراض »
 مجاز است و در حدود تعهدات ظهرنویس مؤثر است . لکن عبارات مزبور نسبت به سایر
 مسئولان اعم از صادرکننده و سایر ظهرنویسان اثر قانونی ندارد . ظهرنویسی ممکن است
 به صورت در وجه حامل ، سفید مهر ، یا به حواله کرد شخص معین باشد و نیز ظهر نویسی
 چک بعنوان وکالت مجاز است . شرایط و خصوصیات این نوع ظهر نویسی را در صفحات بعد
 مورد بحث قرار میدهم .

۳-۳- احکام ظهرنویسی چک

منظور از احکام ظهرنویسی یاد آوری و تشریح آثار حقوقی ظهر نویسی چک است . آثار
 حقوقی ظهرنویسی برحسب آنکه ظهرنویسی ناقل مالکیت باشد و یا به عنوان وکالت صورت
 گیرد ، متفاوت است بنابراین از ظهرنویسی برای انتقال و ظهرنویسی به عنوان وکالت ،
 جداگانه گفتگو میکنیم .

الف - ظهرنویسی برای انتقال

چون ظهرنویسی برای انتقال مانند اصدار چک بین معامله قبلی است ، علیهذا کسیکه
 چکی را به منظور انتقال مالکیت ظهرنویسی میکند ، علاوه بر مالکیت موضوع معامله ، باید
 دارای شرایط اساسی برای صحت معامله ، مذکور در فصل دوم قانون مدنی ، باشد با احراز این
 شرایط ظهرنویسی برای انتقال دارای احکام و آثار زیر است :

الف - ۱ - انتقال چک و همچنین مالکیت وجه آن از ظهرنویس به منتقل الیه - بنابراین
 پس از ظهرنویسی صادرکننده چک حق ندارد وجه چک را از حسابش خارج سازد و یا در
 صورت نبودن محل ، چک دیگری به همان مبلغ در وجه شخص دیگری صادر کند والا
 مشمول مقررات کیفری مذکور در قانون صدور چک خواهد شد (ماده ۲ قانون) . هم چنین
 بعلت انتقال مالکیت وجه چک ، فوت ، حجر و ورشکستگی ، یا صدور قرار بازداشت حساب
 صادرکننده چک ، پس از تاریخ انتقال ، مانع پرداخت وجه به دارنده آن نخواهند بود .

انتقال مالکیت وجه چک بشرح فوق قطعی است و چنانچه قید و شرطی برای پرداخت وجه
 چک در سند قید شده باشد ، بانک مکلف است ، بدون توجه به شرط موصوف ، وجه چک را
 بمحض ارائه آن پرداخت کند .

در صورت خودداری از پرداخت وجه چک و اقامه دعوی ، محاکم صالحه حق ندارند
 بدون رضایت دارنده چک (محکوم له) برای پرداخت وجه آن مهلت بدهند (ماده ۲۶۹
 قانون تجارت ، بالتفاوت به ماده ۳۱۴ همین قانون) . معذک در مواردیکه چک منقود

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۱۷

یا سرقت، یا جعل گردد و یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرائم دیگری بدست آمده باشد، صادرکننده یا ذینفع^۱ میتواند دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد (ماده ۱۳ قانون چک) ذینفع در صورتی میتواند دستور عدم پرداخت دهد که ادعای او محرز باشد، والا دارنده چک حق دارد علیه نامبرده شکایت کند و چنانچه خلاف ادعائی که موجب عدم پرداخت شد، ثابت شود به مجازات مقرر در ماده ۱۳ قانون چک محکوم خواهد شد.

بطوریکه ملاحظه میشود اثر انتقال مالکیت وجه سند، تضمین حقوق دارنده چک علیه صادرکننده آنست و در صورت اختلاف بین طرفین معامله و صدور دستور عدم پرداخت از طرف ذینفع بانک محال علیه مسئولیتی ندارد (بند ۳ مقررات و شرایط عمومی حساب جاری) و دارنده چک فقط میتواند علیه دستور دهنده شکایت کند و پس از اثبات حق خود در محکمه، به بانک مراجعه و وجه چک را وصول نماید.

الف - ۲ - ضمانت تضامنی صادرکننده و ظهرنویسان چک - پس از ظهرنویسی و در صورت عدم پرداخت وجه چک، صادرکننده و ظهرنویسان سند منفرداً و متضامناً مسئول پرداخت وجه چک میباشند مشروط بر اینکه ظهر نویسی قبل از برگشت چک یا قبل از انقضای مهلت مقرر برای مطالبه چک به بانک ارائه شده باشد. ظهرنویسی بدون تاریخ، محمول بر اینست که قبل از انقضای مهلت مقرر برای مطالبه چک واقع شده است. اگر چکی پس از انقضای مهلت مقرر برای مطالبه و یا پس از برگشت آن ظهرنویسی شده باشد دعوای دارنده چک موصوف، علیه ظهرنویس مسموع نیست (قسمت آخر ماده ۳۱۵ قانون تجارت) لازم به تذکر است که منع مراجعه دارنده چک به مسئولین آن مانع آن نیست که دارنده موصوف، بتواند وجه چک را به عنوان انتقال طلب مستند به سند عادی بر اساس مقررات قانون مدنی و آئین دادرسی مدنی، در محاکم صالحه مورد دعوی قرار دهد و پس از اثبات ادعای مطروحه وجه چک را وصول کند.

الف - ۳ - عدم تأثیر ایرادات - گفتیم که ظهرنویسی موجب انتقال چک و مالکیت وجه آن میشود. به این معنی که حق دارنده چک باستناد استتلال امضاء مستقیماً از سند ناشی میشود و مستقل از چگونگی حقوق ظهرنویسان قبلی با صادرکننده چک است. علیهذا مسئول چک، که طبق مقررات قانون مدنی، بعلت فسخ عند یا بطلان حق ناقل، یعنی ظهرنویسی مجاز است از پرداخت وجه چک به دارنده فعلی سند منتقل الیه استتکاف ورزد، در دعوای تجاری به موجب اصل عدم تأثیر ایرادات، از استناد به ایرادات مزبور (فسخ عقد، و بطلان حق و غیره) و در نتیجه خودداری از پرداخت وجه، در موقع مطالبه دارنده فعلی آن ممنوع

۱- ذینفع در این مورد کسی است که چک به نام او صادر، یا ظهر نویسی شده و یا چک به او واگرا گردیده باشد (تبصره ذیل ماده ۱۳ قانون).

است، ولی دارنده چک در صورتی می‌تواند از اصل تأثیر ایرادات استفاده کند که سؤنیت او ثابت نشده و بعلاوه چک مورد دعوی قبل از برگشت یا قبل از انقضای مهلت مقرر برای مطالبه ارائه شده باشد. در موارد ذیل دارنده چک ولو اینکه دارای حسن نیت بوده و در موعد مقرر وجه سند را مطالبه کرده باشد، نمیتواند به اصل تأثیر ایرادات استناد کند.

اولاً - ایرادات مطروحه حاکی از نقص شکلی چک.

ثانیاً - ایرادات مربوط به عدم اهدیت، صادرکننده چک.

ثالثاً - ایرادات مستند به جعل چک.

رابعاً - ایرادات مربوط به روابط حقوقی بین دارنده چک و محال علیه.

ب - ظهرنویسی به عنوان وکالت

اصل در ظهرنویسی انتقال مالکیت وجه چک است، و احراز ظهرنویسی به عنوان وکالت وقتی است که ظهرنویس وکالت در وصول را در پشت یا روی سند قید کرده باشد (ماده ۲۴۷ قانون تجارت) به موجب این وکالتنامه و به صراحت ماده ۲۴۷ قانون تجارت و بالتفات به ماده ۳۱۴ همین قانون وکیل (بانک یا بطور کلی محال علیه) علاوه بر وصول مبلغ چک، حق اعتراض و نیز اقامه دعوی را در صورت خودداری بدهکار از پرداخت وجه سند، در مراجع صالحه، خواهد داشت. این نوع وکالت پس از نوشتن عباراتی از قبیل: « برای وصول »، یا « بمنظور وکالت » یا عبارات دیگری که همین معنی باشد، در پشت یا روی چک تحقق مییابد.

وکالت برای وصول که شامل چک در وجه حامل و چک بدحواله کرد و حتی چک در وجه شخص معین (بدون حواله کرد) میشود، در بازار متداول است و جریان دارد. در ایران عموماً دارندگان چک با نوشتن عبارت « بانک... خواهشمند است پس از وصول مبلغ این چک را به حساب شماره... منظور فرمایند »، اختیار وصول مبلغ سند را به بانک واگذار میکنند و بانک وکیل در صورت اطمینان به اعتبار سند و وصول یا تهاثر مبلغ آن در اطاق تهاثر، مبلغ واصله را به حساب نوکل منظور میکنند. وکیل حق ندارد بوسیله ظهرنویسی چک مورد وکالت را به دیگری واگذار کنند مگر به عنوان وکالت و بشرط داشتن وکالت در توکیل. چون وکیل به نمایندگی از طرف ظهرنویس عمل میکند بنابراین محال علیه و همچنین سایر ظهرنویسان حق دارند در موقع دعوی، ایراداتی را که میتوانندستند علیه ظهرنویس (موکل) به آنها استناد کنند، بطرفیت او (وکیل) در محکمه طرح نمایند. در بعضی از قوانین خارج، وکالت در وصول بافوت یا عدم اهلیت موکل تمام نمیشود، ولی چون این موضوع در قانون تجارت ایران پیش‌بینی نشده است، با توجه

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۱۹

به طبیعت وکالت که عقدی است جائز، در صورت فوت و عدم اهلیت و یا ورشکستگی موکل، عقد وکالت به موجب مقررات قانون مدنی خود بخود فسخ میشود.

همانطور که قبلاً گفته شد، صرف امضای مندرج در پشت سند شمر بر انتقال مالکیت وجه چک میباشد، لکن این نوع ظهرنویسی قرینه‌ای پیش نیست و ظهر نویس میتواند با ابراز بینه (منظور شدن وجه چک به حساب ظهرنویس در بانک، تصریح در دفتر بانک به اینکه چک مورد دعوی به عنوان وکالت انتقال داده شده است) حق خود را ثابت نماید و چک را وصول کند به موجب ماده ۶۶۸ قانون مدنی، وکیل باید حساب مدت وکالت خود را به موکل بدهد و آنچه را که بجای او دریافت کرده است باورد کند. همانطور که میدانیم، ظهرنویسی بعنوان وکالت، مبین نمایندگی بانک است بنابراین صاحب حق یعنی ظهرنویس قطع نظر از وکالت بانک میتواند رأساً به محال‌علیه مراجعه نماید و نسبت به وصول چک اقدام کند. وکیل مکلف است امورحوله را به موقع انجام دهد مثلاً وجه چک را قبل از انقضای تاریخهای مذکور در مواد ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت مطالبه کند و در صورت استنکاف بدهکار از پرداخت وجه چک، ضمن تنظیم برگ برگشت، باستناد ماده ۲۴۷ بالتفاوت به قسمت اخیر مندرجات ماده ۳۱۴ قانون تجارت به وکالت از طرف ظهرنویس در محاکم صالحه طرح دعوی نماید و پس از صدور حکم قطعی نسبت به وصول وجه چک اقدام کند.

معمولاً در ایران بانکها در صورت عدم وصول وجه چک، ضمن اعاده اصل چک و اعلام عدم وصول وجه آن، که مبین فسخ ضمنی عقد وکالت است، از تعقیب دعوی خودداری میکنند بنابراین ظهرنویس به عنوان وکالت ناچار باید رأساً دعوی را ادامه دهد، یا تعقیب آن را به وکیل دیگری واگذار کند.

۴

پرداخت چک

۱-۴- کلیات

به موجب مندرجات ماده ۲۶۴ قانون مدنی، که حاکم بر مقررات تجاری نیز هست، یکی از طرق سقوط تعهدات وفاء به عهد است، بنابراین پس از پرداخت وجه چک از طرف بانک (محال‌علیه) به حامل آن، دین محال‌علیه نسبت به صادرکننده چک یا قائم‌مقام قانونی نامبرده (ظهرنویس) ساقط میشود. تسلیم چک از طرف صادرکننده به محال (دارنده چک) فقط مشعر طلب صادرکننده از محال‌علیه است، علیهذا اسقاط دین وقتی محقق میشود که

وجه چک به طلبکار پرداخت شده باشد. بهمین لحاظ مقنن مقرر داشته است که در صورت عدم پرداخت وجه چک از طرف بانک، حامل چک حق دارد برای وصول طلب خود به صادرکننده و ظهرنویسان سند، منفرداً، مشترکاً، متضامناً مراجعه کنند.

برای آنکه حامل بتواند از امتیازات این نوع سند برخوردار باشد، باید وجه چک را حسب مورد در مهلت‌های ۴، ۱۰، ۱۵ و ۴۰ روز چهار ماه مقرر در مواد ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت مطالبه کند والا از مراجعه به ظهرنویسها و ضامنین و همچنین صادرکننده چک (در صورتیکه نامبرده وجه چک را به محال علیه رسانیده باشد) محروم خواهد شد. وجه چک باید به محض ارائه کارسازی شود (ماده ۳۱۴ قانون تجارت)، حال اگر چک به وعده صادر شده باشد. چون بطوریکه میدانیم قید وعده در سند آنرا از صورت چک خارج میکنند چنانچه تاریخ چک بعد از صدور آن باشد و حامل چک آن را قبل از تاریخ موصوف برای پرداخت ارائه کند، مهلت‌های سابق الذکر از تاریخ ارائه چک شروع میشود و اگر بعد از تاریخ مذکور در سند ارائه شود مهلت‌های مزبور از تاریخ مذکور در چک حساب میشود.

در مقررات بانکی که طبق مقررات ماده ۱۰ قانون صدور چک تأیید گردیده است به مدت مطالبه وجه چک (مذکور در مواد ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت) افزوده شده است، به این معنی که مدت مطالبه این اسناد، بطور کلی شش ماه از تاریخ صدور چک تعیین شده است. نیز به موجب همین مقررات: «بانک ملزم نیست وجه چکی را که بیش از شش ماه از تاریخ صدور آن گذشته است بپردازد.»

با مطالعه و تحلیل دقیق در این مقررات نتیجه گرفته میشود که انتضای مدت مطالبه موجب اسقاط حق حامل چک نمیکردد. بعبارت اخری، پس از انقضای مهلت مقرر نیز حامل میتواند از بانک وجه سند را مطالبه کند، و پرداخت وجه از طرف متصدی مربوط (حتی بدون تأیید صاحب حساب) موجب مسئولیت نامبرده نخواهد بود، زیرا بطوریکه میدانیم انتقال چک، موجب انتقال مالکیت وجه چک از صادرکننده چک به حامل آنست و با توجه به مقررات مورد بحث نیز ملاحظه میشود که بانک از پرداخت وجه پسر از انقضای مهلت مطالبه منع نشده است بلکه فقط ملزم به پرداخت وجه چک نیست.

همچنین لازم به یادآوری است که رعایت مهلت‌های مقرر در مواد ۳۱۵ و ۳۱۷ قانون تجارت، فقط به منظور استفاده از امتیازات چک (دادرسی اختصاری، صدور قرار تأمین، ضمانت تضامنی مسئولان چک) است والا دارنده چک میتواند از طریق دعاوی عادی طلب خود را از مسئول چک باستناد سند معمولی مطالبه کند (ماده ۳۱۹ قانون تجارت).

۱- ولی در هر حال برای امکان مراجعه به ظهرنویسها، چک باید حسب مورد در مهلت‌های ۴، ۱۰، ۱۵ و چهار ماه مقرر در مواد ۳۱۴ و ۳۱۷ (ق.ت) برای مطالبه به محال علیه ارائه شود.

۳-۴- تحقق پرداخت چک

وجه چک باید به صاحب واقعی آن کارسازی شود بنابراین :

الف - چنانچه چک در وجه شخص معین یا بحواله کرد صادر گردیده و ظهر نویسی شده باشد ، محال علیه در موقع مراجعه محال مکلف است ، طبق تبصره ۳ بند ۵ مقررات و شرایط عمومی حسایجاری بانکها به تسلسل امضاءهای پشت چک رسیدگی کند . منظور از رسیدگی به تسلسل امضاءها ، این نیست که محال علیه به اصالت هر یک از آنها اطمینان حاصل کند بلکه احراز ترتیب و تعاقب امضاءها برای پرداخت وجه به دارنده آن کافیتست ، مشروط بر اینکه اصالت امضاء و هویت آخرین امضاء کننده چک ، برای محال علیه محرز و مسلم شده باشد . بعلاوه همانطوریکه میدانیم ، چون امضاء یا امضاءهای خط خورده اصالت ندارد . و مانند اینست که در سند قید نشده باشد ، علیهذا پرداخت کننده چک در موقع رسیدگی به ترتیب و تعاقب امضاءها نباید به امضاءهای خط خورده ترتیب اثر دهد .

ب - اگر چک در وجه حامل صادر شده باشد ، دارنده آن میتواند با ارائه چک و پس از امراز هویت مبلغ آن را دریافت کند .

ج - در هر حال اعم از اینکه چک در وجه حامل یا در وجه شخص معین صادر شده باشد ، قبل از پرداخت وجه ، تطبیق امضای صادر کننده سند با نمونه امضای وی در بانک از طرف محال علیه الزامی است .

د - کسی که وجه چک را دریافت میکند طبق مقررات ماده ۳۱۶ قانون تجارت باید ظهر آن را امضاء کند . این امضاء مبین رسید وجه است . علاوه بر امضای مزبور حسب روش معمول در بانکها حامل چک در موقع تسلیم آن به بانک امضای دیگری که مشعر بر دستور پرداخت وجه است در پشت چک قید میکند .

ه - وجه چک باید به کسی داده شود که اهلیت داشته باشد یعنی بالغ و مختار باشد و محجور و ورشکسته و یا شمول سایر ممنوعیتهای مذکور در بحث دوم از باب اول قانون مدنی نباشد . بلوغ صاحب چک با ارائه شناسنامه ثابت میشود . همچنین در مورد وکیل یا نماینده قانونی صاحبان چک و اختیارات آنان ، محال علیه مکلف است در موقع پرداخت وجه به سدرجات و کالتنامه یا اختیار نامه بدقت رسیدگی کند و در حدود اختیارات و شرایط مذکور در اسناد مزبور ، نسبت به پرداخت وجه چک اقدام نماید .

در سایر موارد از قبیل حجر و ورشکستگی ، بانک پرداخت کننده وجه در صورتی مسئول است که سوءنیت داشته ، یعنی با اطلاع از ورشکستگی یا حجر دارنده چک اقدام به پرداخت کرده باشد ، در غیر اینصورت مسئولیتی متوجه متصدی امر نخواهد بود .

۳ - ۴ - انحاء و انواع پرداخت چک

پرداخت چک یا به صورت نقد است که در این صورت مبلغ چک باید به پول رایج کشور واریز گردد و هرگاه وجه چک ارز خارجی باشد ، بانک مکلف است با توجه به مقررات

ارزی کشور و در حدود آن وجه چک را پرداخت کند. نحوه دیگر پرداخت چک انتقال حساب است. باین معنی که اگر صادر کننده چک و دریافت کننده وجه آن دارای حساب در بانک محال علیه باشند، بانک به عوض پرداخت پول نقد، از حساب صادر کننده مبلغی، معادل وجه چک کسر، و همان مبلغ را به حساب دارنده چک منظور میکند.

آخرین طریق ایفاء دین تهاتر وجوه چکهای صادره از مجرای اطاق تهاتر است. بانکهای عضو اطاق، که عموماً طلبکار و بدهکار یکدیگر هستند، در روزهای معین با در دست داشتن چکهای مرجوعه در محل اطاق حاضر میشوند و پس از محاسبه و تهاتر چکهای مزبور با یکدیگر، ما به التفاوت را از طریق حساب خود در بانک مرکزی واریز میکنند. پس از انجام این عمل بانکها وجه چکهائی را که برای وصول به آنها ارجاء شده است به حساب صاحب چک در بانک منظور میکنند.

پرداخت وجه چک بدون هیچگونه هزینه از طرف محال علیه (بانک یا شخص حقیقی) انجام میگردد. اگر موجودی حساب صادر کننده نزد بانک کمتر از مبلغ چک باشد، به موجب ماده ۱۴ قانون صدور چک، دارنده چک حق دارد پرداخت چک را، معادل موجودی حساب صادر کننده از محال علیه تقاضا کند و بانک محال علیه مکلف است مبلغ موجود در حساب را به دارنده چک بپردازد. پس از پرداخت وجه چک، محال علیه مبلغ پرداخت شده را در پشت سند قید می کند و نیز گواهی مشتمل بر مشخصات چک و مبلغ پرداخت شده را به حامل چک تسلیم می نماید.

در بعضی کشورها، مانند فرانسه، در صورت کسر موجودی چک، بانک محال علیه نیز میتواند دارنده را مکلف به دریافت مبلغ موجودی کند. این رویه از نظر تقلیل مسئولیتهای جزائی و مدنی ظهرنویسان و صادر کننده چک تأثیر بسزائی دارد.

ع-ع- وظائف و اختیارات بانک محال علیه در موقع پرداخت وجه چک

در موقع پرداخت چک بانک مکلف است دقت کند که چک صادره مطابق مقررات قانون تجارت تنظیم شده باشد، بنابراین چکی که بدون تاریخ بوده، یا فاقد امضای صادر کننده سند باشد قابل پرداخت نیست همچنین اگر حامل چک اهلیت نداشته باشد، مأمور مربوط باید از پرداخت وجه چک خودداری کند. اما اگر چکی ربرده شده و یا در آن الحاق و دست بردگی، بعمل آمده و یا امضای صادر کننده جعل شده باشد، بانک در صورتی مسئول است، که تقصیر کرده و این تقصیر از طرف مدعی ثابت شده باشد. تقصیر بانک در موارد زیر محرز و مسلم است:

الف - در صورتیکه امضای صادر کننده چک جعل شده و امضای مزبور با امضای نمونه صادر کننده سند که در بانک نگاهداری میشود طبق نظر کارشناس تطبیق نکند (بند ه

مقررات و شرایط عمومی حساب جاری) .
 ب - هرگاه الحاق یا دستبردگی در اسناد در بادی امر مشکوک بوده و معذک مأمور پرداخت بدون توجه به این نکات وجه را پرداخت کرده باشد . این موارد از امور ماهوی و در صلاحیت قضات دادگاههای عمومی است که در هر مورد با توجه به قصد طرفین و رسیدگی به مستندات ارائه شده از سوی طرفین دعوی ، رأی مقتضی را صادر میکنند . مثلاً نسبت به جعل امضای صادرکننده سند ممکن است متصدی مسئول بانک ، در تطبیق امضای ذیل چک با امضای نمونه صادرکننده چک موجود در بانک دقت لازم را نکرده باشد ولی از طرف دیگر نیز صادرکننده چک احتیاطات لازم را برای حفظ دسته چک بعمل نیاورده باشد یا آن را در اختیارحاصل چک قرار داده و نامبرده از موقعیت سوء استفاده کرده و مرتکب جعل امضاء شده باشد . در این قبیل موارد قاضی خسارات وارده را با توجه به غفلت و سهل انگاری طرفین دعوی احتساب و حکم لازم را صادر خواهد نمود .

ج - چکی که دارای ظهر نویسان متعدد است ، بدون توجه و اطمینان به تسلسل امضاءها از طرف بانک پرداخت گردد .

د - اگر چکی گم شده و یا ربوده شده باشد و حامل چک به موقع ، مراتب را به بانک اطلاع داده باشد و معذک متصدی بانک وجه چک را به سارق یا پیدا کننده آن پرداخت کند . (بند ۴ مقررات و شرایط عمومی حساب جاری) .

بانکها عموماً در مقررات و شرایط حساب جاری که یک نسخه از آن را در موقع افتتاح حساب تسلیم صاحب حساب میکنند ، به موجب مادهای مخصوص مسئولیت نسبت به الحاق یا دستبردگی ، یا جعل امضاء و دیگر مسئولیتهای فوق الاشعار را از خود سلب میکنند . معذک در موقع تقصیر عمده و یا احراز مؤنث مسئولان امر مشمول مجازات مقرر در قوانین مربوط خواهند بود .

۵

رسیدگی به اختلافات ناشی از چک

اختلافات ناشی از چک به چند دسته تقسیم میشوند :
 دسته اول این اختلافات ، در نتیجه فقد یا کسر موجودی و یا مسدود شدن حساب صادر کننده ، پیشش نباید زیرا این امور منتهی به عدم پرداخت وجه سند میشود .
 دسته دوم برائت دستبردگی ، الحاق ، خطخوردگی ، عدم تطبیق امضاء ، عدم ذکر تاریخ ، سرقت ، و یا گم شدن چک و سایر مواردی که قبلاً مورد بحث قرار گرفت پیش

می آید. سوار دسته دوم نیز مانند سوار دسته اول منجر به خودداری بانک از پرداخت وجه سند میگردد. رسیدگی به تمام این موارد طبق مقررات ماده ۳۱۳ قانون تجارت و ماده ۱۰ قانون صدور چک مصوب تیرماه ۱۳۵۵، تابع مقررات خاصی است که ذیلا مورد بحث قرار میگردد. با توجه به مقررات قانون صدور چک، اختلافات مربوط به چک به سه طریق رسیدگی میشود.

۵-۱ - رسیدگی به اختلافات، بوسیله سازمان ثبت اسناد و املاک

به موجب ماده اول قانون صدور چک، بیکهای صادره عهده بانکهائی که طبق قوانین ایران در داخل کشور دائر شده یا میشود و همچنین شعب آن در خارج از کشور در حکم اسناد رسمی لازم الاجراء است.

بنابراین در صورت مراجعه به بانک و عدم دریافت تمام یا قسمتی از وجه آن بعلت نبودن محل و یا مسدود شدن حساب صادر کننده و یا بعلت دیگری^۱ که منتهی به برگشت چک شود، دارنده چک^۲ میتواند پس از اخذ گواهی عدم پرداخت از بانک محال علیه، طبق فرم مذکور در ماده دوم آئیننامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم الاجراء در صورت برگشت تیرماه ۱۳۵۵، درخواست صدور اجرائیه نماید و طبق آیین تنظیم، نسخه اصل آنرا به محال علیه گواهی عدم پرداخت ورقه چک به اجرای ثبت محل تسلیم کند.

در صورت کسر موجودی حساب صادر کننده نزد بانک محال علیه، به تقاضای دارنده چک مبلغ موجود در حساب به تقاضی داده میشود و دارنده چک با تقدیم مبلغ دریافت شده در پشت چک و تسلیم آن به بانک، گواهینامه ای مشتمل بر مشخصات چک و مبلغی که پرداخت شده است، از بانک دریافت میکند و میتواند برای مطالبه بقیه وجه سند، درخواست صدور اجرائیه، بشرح سابق بنماید، یعنی پس از تنظیم درخواست موصوف، گواهینامه مورد بحث را ضمیمه آن کند و هر دو برگ را تسلیم اداره اجراء نماید. بطوریکه ملاحظه میشود در صورت کسر موجودی در حساب صادر کننده، ضمیمه کردن نسخه اصلی چک به درخواست صدور اجرائیه لازم نیست. بنا بر مراتب مشروحه در مورد چکی که وجه آن پرداخت شده است صدور اجرائیه سوکول به احراز شرائط زیر است.

الف - چک مورد اجراء عهده بانکهائی مجاز صادر شده است.

ب - صدور اجرائیه فقط علیه صادر کننده چک درخواست شده باشد.

ج - چون چک به موجب ماده اول قانون صدور چک از جمله اسناد رسمی لازم الاجراء است تاریخ تنظیم آن معتبر است (ماده ۱۳۰۵ قانون مدنی) مگر آنکه بدلیل خلف (دعوی اشتباه یا تاریخ مندرج در دفتر تجارتنی) عدم صحت آن ثابت شود.

۱- از قبیل خط خوردگی، عدم تطبیق اسضاء، جعل و غیره.

۲- دارنده چک اعم است از کسیکه برای اولین بار چک را به بانک ارائه داده، یا شخصی که چک، پس

از برگشت از بانک، بوی مستقل گردیده است. (دلیل خلف مستثبط از بند سوم ماده ۱۰ قانون صدور چک).

د - مطابقت امضاء صادر کننده در بانک، از طرف بانک گواهی شده باشد.

صدور اجرائیه در مورد چکی که وجه آن پرداخت نشده است محدود به احراز شرایط چهارگانه ایست که در بالا ذکر شد و سایر موارد از قبیل: چک سفید امضاء، چکی که وصول آن منوط به تحقق شرطی شده است و چکی که بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی صادر گردیده است مانع صدور اجرائیه نمی باشد، زیرا بطوریکه بعداً خواهیم دید: وضع این قبیل چکها فقط مانع تعقیب کیفری است.

۲-۵- رسیدگی به اختلافات چک از طریق تعقیب کیفری

درخواست صدور اجرائیه از اجرای ثبت اسناد و املاک وقتی مفید و مؤثر است که دارنده چک بی محل اموالی از بدهکار سراغ داشته باشد، تا ضمن تقاضای تأمین و بازداشت آذودخواست صدور اجرائیه، بتواند در صورت عدم وصول طلب در مواعد مقرر قانونی، از محل فروش اموال مورد بازداشت طبق مقررات مربوطه حقوق خود را استیفاء کند.

چنانچه دارنده چک بی محل بتواند مالی از صادر کننده آن نشان دهد، ناچار است که به عنوان شاکی خصوصی با تسلیم شکایتنامه به دادسرای محل، وی را از طریق کیفری تعقیب کند تا با اعمال مجازاتهای مقرر در ماده ۱۸ قانون صدور چک، بدهکار مستتکف مجبور به ایفای تعهد گردد. علاوه بر مجازاتهای کیفری دارنده میتواند پس از صدور کیفرخواست از طرف دادستان و ارسال پرونده به دادگاه، قبل از جلسه اول دادرسی به عنوان مدعی خصوصی دادخواست ضرروزیان به طرفت صادر کننده چک بی محل تسلیم دفتر دادگاه نماید و در دادخواست از دادگاه تقاضا کند که ضمن رسیدگی به دعوی جزائی، نسبت به ضرروزیان ناشی از جرم نیز رسیدگی و حکم مقتضی صادر نماید. هر گاه چک بی محل به وکالت یا نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی، امضاء و صادر شده باشد، به تقاضای مدعی خصوصی، ضرروزیان و اجرائیه مربوط براساس تضامن علیه هر دو نفر صادر میشود. بدیهی است در این مورد شخص حقوقی که وجود معنوی است، مسئولیت کیفری ندارد و فقط امضاء کننده چک یعنی وکیل یا نماینده قانونی صاحب حساب، مشمول مجازات میشود (ماده ۱۸ قانون صدور چک) با حصول شرایط زیر دارنده چک بی محل میتواند صادر کننده چک را تعقیب کیفری کند:

الف - شکایتنامه ای بالصاق بانصد ریال تمیر تنظیم و به انضمام رونوشت مصدق چک و رونوشت مصدق گواهینامه برگشت آن، تسلیم دادسرای عمومی بشود.

۱- در مورد چکهایی که در ایران عهد بانکیهای واقع در خارج از کشور صادر شده و علت نداشتن محل یا کسر موجودی پرداخت نشده باشد، شاکی برای اسکان تعقیب کیفری باید به عوض اخذ گواهینامه برگشت چک از بانک، عدم پرداخت آنرا بوسیله اظهارنامه رسمی به صادر کننده چک ابلاغ و یک نسخه از اظهارنامه ابلاغ شده را به ضمیمه شکایتنامه و رونوشت مصدق چک مورد شکایت، تسلیم دادسرای عمومی محل صدور چک کند (ماده ۷ قانون صدور چک).

- ب - فقط صادرکننده چک بی محل قابل تعقیب کیفری است ، علیهذا تنظیم شکایت به بطرفیت ظهرنویسان یا ضامن چک بی محل پذیرفته نمیشود .^۱
- ج - دارنده چک باید تا ششماه از تاریخ صدور چک برای وصول آن به بانک مربوط مراجعه کند و ظرف شش ماه از تاریخ صدور گواهی عدم پرداخت چک شکایت نماید .^۲
- د - چک سفید امضاء داده نشده باشد (بند ۱ ماده ۱۲ قانون صدور چک) .
- ه - در متن چک وصول آن منوط به تحقق شرطی نشده باشد (بند ۲ ماده ۱۲ قانون) .
- و - در متن چک قید نشده باشد که چک بابت تضمین انجام معامله است (بند ۳ ماده ۱۲ قانون) .
- ز - چنانچه در متن چک قید تحقق شرطی برای وصول نگردیده یا در چک صریحاً ذکر نشده باشد که چک بابت تضمین معامله ایست و در عین حال مدعی علیه به طرق دیگر بمراتب را ثابت کند (مثلاً به وسیله دفتر تجارتنی صادرکننده چک) ، چک مورد بحث قابل تعقیب کیفری نیست . نیز لازم به یادآوری است که در این قبیل دعاوی ، شهادت شهود کافی نیست (قسمت آخر ماده ۱۲ قانون چک) .
- ح - چک بدون تاریخ نباشد .
- ط - تاریخ واقعی صدور چک مقدم بر تاریخ مندرج در چک نباشد .
- ی - صاحب حساب با علم به بسته بودن حساب بانکی خود مبادرت به صادر کردن چک نکرده باشد (ماده ۹ قانون) .
- یا - صادرکننده چک قبل از تاریخ شکایت کیفری وجه چک را نقداً به دارنده آن پرداخت یا با موافقت شاکی خصوصی ترتیبی برای پرداخت آن نداده ، یا موجبات پرداخت آن را در بانک محال علیه فراهم نکرده باشد (ماده ۸ قانون) .
- یب - شاکی چک را بعد از شکایت کیفری به دیگری انتقال نداده یا حقوق خود را به نحو دیگری واگذار نکرده باشد ، و الاشکایت کیفری موقوف خواهد شد (تبصره ذیل ماده ۱۰ قانون صدور چک) .
- شرائط مذکور منحصراً برای امکان تعقیب کیفری است و در سایر موارد تبعیت از معنی این شرائط لازم نیست ، مثلاً دارنده چک میتواند بدون رعایت شرائط مذکور در بندهای « ب » ، « ه » ، « و » ، « ز » ، « یا » علیه صادرکننده چک بی محل اجرائیه صادر کند یا تعقیب وی را از طریق طرح دعوی در دادگاههای عمومی بخواهد . هر گاه تخلف صادرکننده چک بی محل از مقررات قانون صدور چک در دادگاه ثابت شود وی به حبس جنحه از شش ماه تا دو سال و حسب مورد به پرداخت جزای نقدی معادل یک چهارم تمام وجه یا یک چهارم

۱- مواد : ۲، ۳، ۴، ۸، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۰ قانون صدور چک

۲- ماده ۱۰ قانون صدور چک

کسر موجودی هنگام ارائه چک محکوم خواهد شد (ماده ۲ قانون) . بعلاوه چنانکه گفته شد دارنده چک بی محل میتواند به حکم ماده ۴ قانون به عنوان مدعی خصوصی وجه چک و ضرورزیان خود را در دادگاه کیفری مرجع رسیدگی مطالبه کند . علاوه بر مجازاتهای مشروحه ، صادرکنندگان چک اگر ظرف مدت سه سال بیش از یک بار چک بی محل صادر کنند و تعقیب آنان منتهی به صدور کیفرخواست شود ، حساب جاری شان در بانک بسته میشود و تا پنجسال از افتتاح حساب جاری در بانکها محروم خواهند شد . به منظور اجرای دستور مقرر ، دادرها مکلفند صدور کیفرخواست را به بانک مرکزی اطلاع دهند ، و بانک مرکزی موظف است مشخصات متخلفان را ضمن صدور بخشنامه به تمام بانکها اعلام کند . هر بانکی که به تکلیف مقرر عمل نکند ، به مجازات انتظامی مذکور در ماده ۴ قانون پولی و بانکی کشور محکوم خواهد شد .

در صورتیکه متهم به حکم قطعی دادگاه تبرئه شود ، دادرای مرجع صدور کیفرخواست به تقاضای او مراتب را به بانک مرکزی اطلاع خواهد داد ، تا این بانک بدون اشکال بودن افتتاح حساب جاری وی را ضمن صدور بخشنامه به سایر بانکها اعلام کند (قسمت آخر ماده ۲ قانون) به نظر نگارنده شایسته است به ماده ۲ قانون تبصره ای بشرح زیر اضافه شود .

« تبصره : در صورتیکه پس از انتضای پنج سال مدت مقرر ، متخلفان مجدداً به صدور چک بی محل اقدام کنند ، حساب جاری آنان برای همیشه در تمام بانکهای کشور بسته خواهد شد . »

با تصویب این تبصره از طرف مقرر ، از سؤنیت صادرکنندگان چک بی محل به نحو مؤثری جلوگیری بعمل می آید و علاوه بر آن موجب تضمین اعتبارات عمومی خواهد شد .

۳-۵ - رسیدگی به اختلافات چک از طریق دادگاههای حقوقی

صدور اجرائیه بوسیله اجرای ثبت اسناد یا تعقیب کیفری بشرحیکه قبلاً گفته شد ، منحصرأ علیه صادرکننده چک میسر است . اگر دارنده چک بخواهد علیه ظهرنویسان یا کسیکه در چک ، ضمانت صادرکننده یا یکی از ظهرنویسان را کرده است ، به اقامه دعوی مدد درت کند ، باید از طریق دادگاههای حقوقی اقدام نماید .

دعوی دارنده چک بی محل در دادگاههای حقوقی به طرفیت ظهرنویسان یا ضامن چک یا علیه صادرکننده (در مورد چک بعه دار) پذیرفته نمیشود ، مگر آنکه دارای شرایط زیر باشد .

الف - چک حسب آنکه وجه آن در همان مکانی که صادر شده یا در نقطه دیگر ایران قابل پرداخت باشد ، باید در ظرف بازده یا چهل و پنج روز از تاریخ صدور آن مطالبه شود (ماده ۳۱۵ قانون تجارت) چنانچه چک در خارج صادر شده باشد و باید در ایران پرداخته

شود مهلت مطالبه وجه آن چهارماه از تاریخ صدور است (ماده ۳۱۷ قانون تجارت)^۱ در مورد چکهایی که تاریخ آن مؤخر از زمان تحریر است مهلت مطالبه وجه چک همان تاریخی است که در آن قید شده است (رأی شماره ۲۶۱۴ مورخ ۱۳۲۷/۱۰/۱۸ و رأی شماره ۳۲۷۷-۱۳۳۰/۸/۷ هیئت عمومی دیوانعالی کشور) .

هرگاه دارنده چک ، ظرف مهلت قانونی برای دریافت وجه چک به بانک محال علیه مراجعه نکند حق مطالبه وجه چک را از ظهر نویسان یا ضامن چک ندارد و اگر وجه چک به سببی که مربوط به بانک محال علیه است از بین برود دعوی دارنده چک علیه صادرکننده نیز در دادگاه مسموع نیست . هر چند در این قبیل موارد دارنده چک از تسهیلات دادرسی که برای این قبیل اسناد در قانون تجارت پیش بینی شده است محروم میشود^۲ ، ولی طلب دارنده این چک از بین نمیرود و وی در هر حال حق دارد آن را بعنوان سند عادی مدرک دعوی قرار دهد و وجهش را طبق مقررات آئین دادرسی مدنی از طریق محاکم صالحه مطالبه نماید . اگر دارنده چک ظرف مهلت مقرر به بانک مراجعه کند و بانک بعلل قانونی که سابقاً گفته شد (از قبیل قلم خوردگی ، جعل ، نداشتن محل) از پرداخت وجه مذکور در سند خودداری نماید دارنده چک حق دارد پس از دریافت گواهی عدم پرداخت از بانک ، ظرف یکسال از تاریخ صدور گواهینامه ، در دادگاههای صالح به طرح دعوی ببادرت کند (ماده ۲۸۶ قانون تجارت با توجه به ماده ۳۱۴ ، در همین قانون و اصلاحیه مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۶ شورای انقلاب) در مورد چکهایی که در خارج با بد تأدیبه شود ، اقامه دعوی علیه صادرکننده یا ظهر نویسهای چک مقیم ایران در ظرف دو سال از تاریخ ابلاغ اعتراض خواهد بود (ماده ۲۸۷ قانون تجارت) با توجه به ماده ۳۱۴ همین قانون و اصلاحیه مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۶ شورای انقلاب) پس از انقضای مواعد فوق دعوی دارنده چک بی محل علیه ظهر نویسها و هم چنین دعوای هر یک از ظهر نویسها بریند سابق خود مسموع نیست . بعلاوه پس از انقضای مواعد فوق دارنده چک بی محل و ظهر نویسها علیه صادرکننده چک نیز پذیرفته نمیشود ، مشروط بر اینکه صادرکننده چک ثابت کند که چک با محل بوده است . در این صورت دارنده چک فقط حق مراجعه به بانک محال علیه را دارد (ماده ۲۹۰ قانون تجارت با توجه به ماده ۳۱۴ همان قانون) .

بطوریکه ملاحظه میشود برای اسکان طرح دعوای مربوط به چک ، تنظیم اعتراض نامه شرط نیست و گواهینامه بانک کافی است (رأی شماره ۱۶۵۴ مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۵ هیئت عمومی دیوانعالی کشور) .

چنانچه در موقع مطالبه وجه چک ، بانک محال علیه ورشکست شده و یا آنکه مقیم خارج

۱- میدانیم که مدتهای مزبور برای سفته و برات ، یکسال از تاریخ سند است (ماده ۲۷۴ ق.ت)

۲- از قبیل دادرسی اختصاری و تأمین مدعی به .

چک و مقررات حقوقی آن / ۱۲۹

باشد، تنظیم اعتراضنامه الزامی است. همچنین در مورد چک، نکول یا قبولی از طرف بانک محال علیه، (مانند برات یاسفته) لازم نیست، زیرا صادرکننده چک باید در موقع صدور چک وجه کافی یا اعتبار معادل وجه سند در بانک محال علیه داشته باشد، حال آنکه نسبت به سایر اسناد تجاری صادرکننده سند میتواند بدون داشتن محل، برات یا سفته یا اسناد دیگر عهده محال علیه صادر کند. احکام صادره از دادگاههای عمومی، اعم از کیفری یا حقوقی قطعی و لازم الاجراء است. لازم به یادآوری است که رسیدگی به اختلافات مربوط به چک در دادگاههای حقوقی محدود به موارد مذکور در فوق نیست. بلکه علاوه بر این موارد (تعقیب ظهنویسها، تنظیم دادخواست علیه کسی که در چک ضمانت کرده است) دارنده چک بی محل لدی الاقتضاء حق دارد در تمام موارد که امکان مراجعه به اجرای ثبت یادادگاههای کیفری وجود دارد به جای مراجعه به مراجع مزبور، دعوی خود را در دادگاههای عمومی طرح کند. نکته دیگری که لازم یادآوری است اینست که طرق رسیدگی به اختلافات مربوط به چک که ذکر گردید راههای مختلف را برای استیفاء طلب نشان میدهد. بنابراین دارنده چک بی محل میتواند از هر سه طریق یعنی از مجرای اجرای ثبت یا تعقیب کیفری و یا طرح دعوی در دادگاههای حقوقی، یا هم و همزمان استفاده کند. مگر آنکه طبق قانون، به شرحی که گذشت، از توسل به یک یا دو طریق منع شده باشد. مثلا کسیکه بخواهد علیه یکی از ظهن نویسها یا تمام آنان اقامه دعوی کند، نمیتواند علیه این قبیل اشخاص شکایت کیفری نماید و یا به اجرای ثبت مراجعه کند. همچنین اگر شرطی در چک قید شده باشد، دارنده چک بی محل میتواند در آن واحد به اجرای ثبت و به دادگاه حقوقی مراجعه کند. ولی به لحاظ منع قانونی از تعقیب کیفری مجرم است (بند ۲ از ماده ۱۲ قانون صدور چک) بدیهی است که هرگاه دارنده چک بی محل از مجرای یکی از طرق سه گانه بالا موفق به وصول تمام طلب خود گردید، باید از تعقیب دو طریق دیگر خودداری کند، و در صورت تخلف تحت تعقیب جزائی قرار خواهد گرفت.

۶

گم شدن چک

اگر چک اعم از اینکه در وجه شخص معین یا به حواله کرد شخص معین و یا در وجه حامل صادر شده باشد مفقود شود، ذینفع میتواند با تصریح باینکه چک مفقود شده است فوراً دستور عدم پرداخت آن را به بانک محال علیه بدهد، و بانک مکلف است وجه چک را

تا تعیین تکلیف آن ، در مرجع رسیدگی صلاحیت‌دار ، یا انصراف دستور دهنده در حساب مسدودی نگاهداری کند (ماده ۱۳ قانون صدور چک)^۱ .

چنانچه چک به نام شخص معین (یا خط‌زدن عبارت به حواله کرد در متن چک) صادر شده باشد و بعداً مفقود شود ، حقوق محال‌له محفوظ است و زیانی متوجه او نخواهد شد ، زیرا بانک محال‌علیه وجه چک را فقط با احراز هویت ارائه‌کننده چک خواهد پرداخت. ولی اگر چک مورد بحث ، به حواله کرد شخص معین یا در وجه حامل صادر شده باشد ، ذینفع باید فوراً بطریق سابق الذکر وجه چک را در بانک مسدود کند و با ارائه نسخه دوم چک یا چک دیگر ، وجه چک را به امر محکمه و با دادن ضامن از بانک وصول کند . پیداکننده چک موظف است ، در مدتیکه ضامن چک مفقود در محکمه تعیین کرده و در صورتیکه از طرف ضامن مدتی تعیین نشده باشد ، ظرف سه سال از تاریخ صدور ضمانتنامه ، برای اثبات حق خود به محکمه مراجعه کند و الا پس از انتضای مدت‌های مذکور دعوی نامبرده‌علیه ضامن مسموع نخواهد بود (ماده ۲۶۷ قانون تجارت با توجه به ماده ۳۱۶ همان قانون) .

هرگاه صادرکننده از صدور چک دیگر ، برای وصول مبلغ چک گم شده خودداری کند ، مسئول تأدیه چک و خساراتی است که بر ذینفع (صاحب چک مفقود شده) از این حیث وارد شده است (قسمت آخر ماده ۲۶۶ قانون تجارت ، با توجه به ماده ۳۱۶ همان قانون) . برای تحقق این منظور ، ذینفع باید با تقدیم دادخواست به طرح دعوی در محکمه اقدام کند و پس از اثبات دعوای مطروحه (مثلاً از طریق دفتر تجارتنی) وجه چک مفقود شده را از صادرکننده آن وصول نماید .

هرگاه چک سرقت یا جعل شده یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرائم دیگر بدست آمده باشد صادرکننده چک یا ذینفع ، اعم از محال‌له یا کسی که چک بنام او ظهرنویسی شده یا کسی که چک به او واگذار شده است میتواند با تصریح به اینکه چک موصوف به یکی از این طرق تحصیل شده است ، به بانک دستور عدم پرداخت وجه آن را بدهد و بانک پس از احراز هویت دستور دهنده ، از پرداخت وجه آن تا دستور ثانوی خودداری خواهد کرد . دارنده چک حق دارد پس از دریافت گواهی عدم پرداخت علیه کسیکه دستور عدم پرداخت چک را داده است در دادگاه جزائی شکایت کند .

چنانچه در دادگاه خلاف ادعائی که موجب عدم پرداخت شده است ثابت گردد ، دستور دهنده نجات خواهد شد .

* *

*

۱- اگر بانک وجه چک مفقود شده را قبل از اطلاع صاحب چک به پیداکننده آن پرداخت کرده باشد ، مسئولیتی نخواهد داشت .